

MURA - ČOVJEK - PRIRODA

MURA RIVER - MAN - NATURE

Sandra Kantar

Marjana Ivanek-Martinčić

Zvezdana Augustinović

Visoko gospodarsko učilište u Križevcima

Milislava Demerca 1, 48260 Križevci

skantar@vguk.hr

Primljeno / Received: 10. 5. 2008.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2008.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Stručni rad

Professional paper

UDK / UDC: 504.6 (19/20) (497.5) Mura

SAŽETAK

U ovom je radu dan pregled radova studenata Visokoga gospodarskog učilišta iz Križevaca, nastalih u sklopu Interreg III A projekta suradnje pod naslovom »Mura - čovjek - priroda«. U projektu su sudjelovali Poljoprivredni fakultet Georgikon iz Keszthelyja Sveučilišta Veszprem, Poljoprivredni muzej Georgikon iz Keszthelyja, Nacionalni park Balaton, nevladina organizacija za zaštitu prirode »Bijeli gavran« i Visoko gospodarsko učilište iz Križevaca.

Na hrvatskoj strani, priroda uz Muru je vrlo bogata biljnim i životinjskim svijetom s brojnim autohtonim vrstama. Ekološku tradiciju Međimurja predstavlja i Rudolf Steiner, začetnik antropozofije i osnivač biodinamičke poljodjelske proizvodnje.

Međimurje se odlikuje i brojnim etnografskim osobitostima kao što su mlinovi na Muri, ruralna graditeljska baština (stare hiže, klijeti i kukurušnjaci) i tradicijski obrti poput čipkarstva, ispiranja zlata, košaraštva i lončarstva. Kultura i umjetnost su prepoznatljivi po narodnim pokladnim običajima te, osobito, po međimurskoj pjesmi koju je u cijelosti sakupio melograf i muzikolog Vinko Žganec.

Uz ceste i puteve susreću se kameni spomenici prošlosti (narod ih zove »pil«) na kojima su raspela ili kipovi svetaca.

Projekt završava pejzažno - povijesnim esejom koji se sastoji od studentskih radova i studije Međimurske županije s hrvatske strane te dječjih radova i istraživanja Nacionalnog arhiva s mađarske strane.

Ključne riječi: Mura, priroda, etnografija, mađarsko-hrvatski projekt

Key words: Mura river, nature, ethnography, Hungarian-Croatian project

UVOD

U listopadu 2007. godine Sveučilište iz Veszprema i Poljoprivredni fakultet Georgikon iz Keszthelyja zajedno s Nacionalnim parkom Balaton, mađarskim poljoprivrednim muzejom Georgikon, osnovnom školom iz Muraszemenya, Civilnim društvom za zaštitu prirode »Feher Holo« (Mađarska) i Visokim gospodarskim učilištem u Križevcima (Hrvatska) počeli su projekt suradnje u sklopu Programa susjedstva Europske unije (EU) INTERREG III A Slovenija - Mađarska - Hrvatska pod naslovom »Mura - čovjek - priroda«.

Projekt obuhvaća sljedeće aktivnosti: objavljivanje natječaja za učenike osnovnih škola po kraj Mure i studente u Križevcima, izradu etnografske studije Međimurja, istraživanje biljnog i životinjskog staništa uz Muru, izradu izložbenog i pomoćnog školskog materijala te izradu homepage projekta.

Cilj ovog projekta jest podsjetiti na život lokalnog stanovništva koji je nekada bio tijesno vezan uz rijeku te usporediti prirodne i kulturne sličnosti i razlike u prošlosti i sadašnjosti u hrvatsko-mađarskom pograničnom području.

Projekt je završio krajem travnja 2008. godine objavljivanjem hrvatsko-mađarske studije »Zemlja putujućih voda«, namijenjene lokalnom stanovništvu uz mađarsku obalu Mure te tiskane na hrvatskom i mađarskom jeziku.

POLOŽAJ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE

Međimurska županija nalazi se na krajnjem sjevernom dijelu Republike Hrvatske. Obuhvaća pretežno nizinski kraj između rijeka Mure i Drave. Na sjeveru i istoku omeđena je Murom, na jugu Dravom, a na zapadu granicom prema Republici Sloveniji. Više od polovice granica čine rijeka Drava i Mura. Na sjeveru se dodiruje s Republikom Mađarskom, na zapadu s Republikom Slovenijom, na jugu s Varaždinskom županijom i na jugoistoku s Koprivničko-križevačkom županijom. S obzirom na svoj položaj između alpskog i panonskog prostora, na putu iz srednje Europe prema Jadranskomu moru, ona ima iznimnu prometno-provoznu važnost za Republiku Hrvatsku (»sjeverna vrata Hrvatske«).

Najvažnije ceste su Čakovec - Goričan - Letenjski most (Mađarska) i Čakovec - Macinec - Maribor (Slovenija). U planu je gradnja suvremene međunarodne autoceste kroz Međimurje, koja će bolje povezati susjedne države Mađarsku i Sloveniju s Hrvatskom i Jadranskim morem. Željeznički promet u Međimurju počinje već 1860. godine gradnjom željezničke pruge koja je povezala Mađarsku s Trstom na Jadranskomu moru. To je prva željeznička pruga na teritoriju Hrvatske, druga je ona koja povezuje Međimurje s Varaždinom i Zagrebom (sagrađena je 1885. godine), a treća je pruga Čakovec - Mursko Središće - Lendava (Slovenija). Veći gradovi u okolini su Varaždin, Koprivnica, Bjelovar, Nagykanizsa, Murska Sobota, Maribor i Graz.

ADMINISTRATIVNA PODJELA I STANOVNIŠTVO

Županija je podijeljena na tri grada i 22 općine.

- **Gradovi:** Čakovec, Mursko Središće i Prelog
- **Općine:** Belica, Dekanovec, Domašinec, Donja Dubrava, Donji Kraljevec, Donji Vidovec, Goričan, Gornji Mihaljevec, Kotoriba, Mala Subotica, Nedelišće, Orehovica, Podturen, Pribislavec, Selnica, Strahoninec, Sveta Marija, Sveti Juraj na Bregu (općina Lopatinec), Sveti Martin na Muri, Šenkovec, Štrigova i Vratišinec.

Međimurje je najgušće naseljen dio Hrvatske. Na području veličine 729,5 četvornih kilometara (72.956 ha), često intimno zvanom Međimurje malo, u 126 naselja živi 126.500 stanovnika, što rezultira gustoćom od 164,2 stanovnika po četvornome kilometru. Gradovi su Čakovec, koji je centar za promet, obrazovanje, gospodarstvo, sudstvo i administrativne aktivnosti, te Prelog i Mursko Središće. Čakovec u užem gradskom okviru ima 17.500 stanovnika. Stanovništvo grada, kao i cijelog područja, etnički je golemom većinom hrvatsko (96%), a samo četiri posto su manjine: Mađari, Slovenci, Albanci i Romi.

POVIJEST MEDIMURJA

Prve ljudske naseobine na ovom području nastale su u mlađem kamenom dobu, prije otprilike 7000 godina. Nije lako identificirati etničku strukturu ljudi iz tih razdoblja, tako da o nalazištu iz neolita (Ferenčica) pokraj Preloga postoji samo legenda koja spominje loše, nasilne ljude. U razdoblju željeznog doba plemena se mogu identificirati kao Kelti i Panoni, koje su poslije porobile legije Rimljana.

S 1. stoljećem nove ere Međimurje je spomenuto u spisima geografa Strabona kao *Insula Intra Dravam et Muram* (otok između Drave i Mure).

Danas centar, Čakovec je nekada bio spomenut pod imenom *Aquama* ili grad s mnogo vode jer se mjesto nalazilo na području s mnogo močvara i riječnih rukavaca.

Grad Čakovec dobio je ime po Dimitriju Caku koji je početkom 13. stoljeća podizao obrambene zidine koje su stanovnici 1328. prirodno nazvali Čakijeva utvrda. Dekretom ispostavljenim od kralja Roberta 1333. godine utvrđena je jezgra obznanjena kao središte važnije od ostalih mjesta. Brz razvoj grada počinje sredinom 16. stoljeća, u vrijeme obitelji Zrinski, dok je posebna godina bila 1589. kada je utvrda napućena obrtnicima i trgovcima dobila pravo trgovanja. Time je pravno obznanjena gradska struktura te je Čakijeva utvrda postala grad.

Međimurje je bilo pod vlašću različitih sila, zona s velikim značajem između Beča i Carigrada. Najznačajnije je doba pod vlašću Zrinskih (16. i 17. st.), vojskovođa i intelektualaca koji su kraju pridonijeli materijalno i duhovno. Nikola Zrinski (1620. - 1664.), osobito uspješan u borbi protiv Otomanskog Carstva, bio je proglašen generalom Hrvatske.

U sukobu s politikom Austrije Petar Zrinski je zatvoren, osuđen zbog veleizdaje i ubijen 1671. godine. Katarina Zrinski također je zatvorena, a umrla je 1673. godine. Razdoblje Zrinskih u Čakovcu i Međimurju važno je ne samo zbog obrane Hrvatske, nego i zbog kulturnog i gospodarskog razvoja Međimurja.

EKOLOGIJA MEDIMURJA

Međimurje je počašćeno nazivom **Hortus Croatiae** (Vrt Hrvatske). Na neslužbenom grbu toga kraja su ptica grlica i cvijet ljubičica (u dijalektu znan kao **fijolica**).

Iako izložena velikim demografskim i gospodarskim pritiscima, priroda Međimurja vrlo je dobro očuvana. Pitomi brežuljci Gornjeg Međimurja prošarani su brojnim šumarcima i ekstenzivnim poljoprivrednim površinama (vinogradi, voćnjaci, livade). Ravnicom Donjeg Međimurja dominira kultivirani krajolik koji, pak, obiluje živicama, šumarcima i potocima. Prirodni biser Međimurja

Međimurje i Podravina na karti G. Cantellija iz 1690. godine

je Mura koja je sa svojim meandrima te florom i faunom jedna od najočuvanijih nizinskih rijeka u ovom dijelu Europe. Udruge građana koje djeluju na tom području sa svojim su aktivnostima zapažene i na nacionalnoj razini. Treba spomenuti da je Međimurje rodni kraj dr. Rudolfa Steinera, začetnika antropozofije i ekološke poljoprivrede. Pokret ekopoljoprivrede svakim je danom sve značajniji, a najveći skup o toj temi u Hrvatskoj svake se jeseni održava upravo u Čakovcu.

Međimurje je područje na kojemu obitavaju brojne autohtone biljne i životinjske vrste. Razlozi su povoljna klima i blizina velike rijeke Mure. Mura i područje oko nje vrlo su bogati biljnim i životinjskim svijetom. To je i stanište mnogo ptica jer je to područje veoma bogato hranom. Mura je stanište i mnogih drugih vrsta, osim ptica, ali vrlo su zanimljive vrste koje obitavaju samo uz Muru i nigdje drugdje u Europi, pa čak ni u svijetu. Uz Muru obitavaju mnoge zaštićene vrste životinja kao što su veliki livadni plavac, zagasiti livadni plavac, obalčar, riba crnka, vidra, crna roda, danje pauče te biljka ljekovita krvara.

Veliki livadni plavac je vrsta leptira koji je ugrožen u cijeloj Europi i većina kolonije nalazi se na području Međimurja uz Muru. To je vrlo osjetljiv leptir koji ovisi o određenoj životnoj sredini i određenim vrstama biljaka. Obitava uz mjesta na kojima se javlja ljekovita krvara (*Sanguisorba officinalis*). Ona cvate ljeti na nizinskim livadama i također je zaštićena na nacionalnoj razini. Kod velikih livadnih plavaca zanimljiva je pojava mirmekofilija, simbioza koju veliki livadni plavac ostvaruje s mravima roda *Myrmica*.

Zagasiti livadni plavac je također vrlo ugrožena vrsta u Hrvatskoj i Europi. Obitava u istim životnim uvjetima kao i veliki livadni plavac. Također je veoma vezan uz ljekovitu krvaru koja mu osigurava uvjete povoljne za život. Staništa plavaca veoma su ugrožena procesima obrade zemlje i pretvaranja livada u građevinska zemljišta.

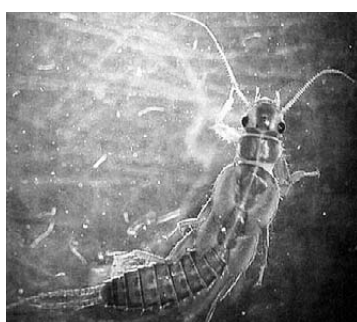
Obalčar je vrsta kukca koji se u Europi smatra izumrlim, ali na području Mure još obitava, i to u velikim kolonijama. Stanovnik je samo brzih vodenih tokova kao što je Mura u Međimurju. Odrasli kukci izlijeću iz vode u jatima te nakon parenja i odlaganja jaja u vodu ugibaju.

Veliki livadni plavac (*Maculinea teleius*)

Zagasiti livadni plavac (*Maculinea nausithos*)

Obalčar (*Xanthoperla apicalis*)

Crnka (*Umbra krameri*)

Crnka je jedna od najugroženijih riba u Hrvatskoj i jedna od četiri najugroženije ribe u Europi. Najveći uzrok male populacije te ribe je veliko onečišćenje voda. Živi u stajaćim i sporo tekućim vodama u kojima su uvjeti za život drugih vrsta nepovoljni. Dobro podnosi nedostatak kisika u vodi, pa se za disanje koristi ribljim mjehurom uzimajući atmosferski zrak s površine vode. Može izdržati na vlažnome mjestu i do deset sati bez vode. Pri opasnosti od isušavanja zakopava se u podlogu. Mrijesti se od ožujka do travnja. Ikru polaže na poplavnim terenima među vodenim biljkama, i to u gnijezda koja čuvaju. Spolnu zrelost

postiče u drugoj godini, a može živjeti i do sedam godina. Živi u grupama od pet ili šest jedinki. Hrani se beskralježnjacima, osobito ličinkama kukaca i rakova, a ponekad i sitnom ribom.

Vidre žive pretežno u rijekama, a najviše ih ima u sjevernoj Hrvatskoj, i to na području Mure. Njezin najveći neprijatelj je čovjek koji svojim djelovanjem na prirodu onečišćuje vode, a vidre su vrlo osjetljive na zagađenje. Kao zaštićena životinjska vrsta, ugrožena je i na nacionalnoj i na europskoj razini.

Crna roda je također veoma ugrožena životinjska vrsta. Registrirano je samo 300 parova koji još žive na ovom planetu, a važno je napomenuti da se više od polovice tih roda dolazi gnijezditi na područje uz Muru.

Danje pauče je vrsta leptira kojim dominiraju žarke boje. Populacija se smanjuje zbog čovjekova osvajanja zemljišta i stalnih agrotehničkih mjera te će vrlo vjerojatno u bližoj budućnosti postati ugrožena vrsta.

Biljno bogatstvo Međumurja i prostora pokraj Mure očituje se u mnogim biljkama, a jedna od najvažnijih i najugroženijih je ljekovita krvara. Ona je vrlo osjetljiva na utjecaje drugih biljaka oko sebe i ako se livada, koja je njezino prirodno stanište, ne kosi dovoljno često, moguća je pojava grmlja i višeg raslinja, te uništavanje ljekovite krvare. Vrlo je važna u životnom ciklusu livadnih plavaca i o njoj ovisi opstanak te ugrožene vrste leptira.

Međimurec Rudolf Steiner (1861. - 1925.) filozof, začetnik antropozofije i osnivač Općeg antropozofskog društva, bio je jedan od onih mislilaca koji je smatrao da čovjek mora radikalno izmijeniti svoj odnos prema prirodi, a posebice prema samome sebi. Osnivač biodinamičke poljodjelske proizvodnje, Rudolf Steiner davno je utvrdio da biljka u svojoj biti ne može biti bolesna, nego bolesno može biti tlo na kojemu raste. Čovjek koji jede takve biljke ostaje bez snage i lako podliježe bolestima. Konvencionalno poljodjelstvo orijentirano je na »količinu« proizvodnje, a ne na kvalitetu i ponaša se kao industrijska proizvodnja.

RIJEKE DRAVA I MURA

Drava izvire u Italiji i nakon kratkog toka prelazi u Austriju, a zatim u Sloveniju. U Međimurju dotječe kod sela Trnovca i nakon 60-ak kilometara, kod Donje Dubrave, prelazi u Podravinu. Drava je u gornjem toku, uzvodno od Međumurja, planinska rijeka koja obiluje ljetnim vodama. U Međimurju poprima obilježja nizinske rijeke. Bogata je šljunkom i pijeskom (cijenjeni dravski

Vidra (*Lutra lutra*)

Crna roda (*Ciconia nigra*)

Danje pauče (*Inachis io*)

Ljekovita krvara (*Sanguisorba officinalis*)

pijesak), a starije obale uz »dravsku stepenicu« i debelim naslagama gline. Svi ti nanosi uz Dravu pružaju velike mogućnosti za proizvodnju građevinskog materijala i razvoj graditeljstva.

Nekadašnji rukavci Drave obrasli šašem i trskom te šumarci joha, topola i vrba nestaju jer su 1982. i 1989. godine sagrađene hidroelektrane Čakovec i Dubrava. Otad su obale Drave zaštićene od poplava. Umjetno jezero HE Čakovec ima površinu 12 km², a HE Dubrava 16 km². Osim za dobivanje električne energije, područje hidroelektrane koristi se za turizam, promet i ribogojstvo.

Mura izvire u Austriji, teče kroz Sloveniju, a u Međimurje ulazi kod naselja Čestijanica. Nakon 78 kilometara toka kroz Međimurje, kod Donje Dubrave utječe u Dravu. Do Podturna joj je obala strma, a dalje sve niža pa su još prije nekoliko desetljeća bile česte poplave, osobito oko Kotoribe. Danas je priobalje Mure zaštićeno obrambenim nasipima i kanalima. Rijeka Mura koja dolazi u Međimurje nečista je i tamna.

Uz koristi, Drava je činila i velike štete. Gotovo svake godine uzrokovala je zajedno s Murom poplave. Velika poplava uvjetovala je 1710. godine pomicanje korita Drave, tako da je naselje Legrad s njezine lijeve obale »premješteno« na desnu obalu, tj. iz Međimurja u Podravinu.

Prizor s Drave kod Legrada

GOSPODARSTVO MEĐIMURSKE ŽUPANIJE

Poljoprivreda je još uvijek važna gospodarska djelatnost u Međimurskoj županiji. Na obradene površine otpada 51 posto teritorija, od čega oranice i vrtovi čine više od polovicu površine. Najvažnije kulture su krumpir, kukuruz, pšenica i uljana repica. U Gornjem Međimurju prevladavaju vinogradarstvo i voćarstvo (jabuke i šljive). U stočarskoj proizvodnji najveća se pozornost pridaje peradarstvu, svinjogojstvu i govedarstvu. Broj stoke, osobito konja, u novije je vrijeme veoma smanjen.

Šumovitost Međimurja je sve manja. Šume u županiji pokrivaju samo 90 km² ili 13 posto ukupnog teritorija. U obrtnoj proizvodnji važno mjesto imaju vrbove šibe i komušina. U novije vrijeme oživljavaju stari obrti, a ubrzani napredak vidljiv je u privatnom poduzetništvu, razvoju trgovine i uslužnih djelatnosti. Turizam i lovstvo imaju velike razvojne mogućnosti.

Najznačajnija poljoprivredna poduzeća su Agromedimurje, Čakovečki mlinovi s proizvodnjom i obradom žitarica te Vajda na području stočarstva i mesne industrije. Ratarstvo i stočarstvo su dodatni izvor prihoda za više ljudi tako da je, direktno ili indirektno, njih gotovo 12,7 posto vezano uz zemlju. Ta statistika stavlja regiju po agrarnim djelatnostima iznad nacionalnog prosjeka. Od obradivih površina, 35.000 ha koristi se za potrebe poljoprivrede. Korištene su parcele, na žalost, vrlo usitnjene (više od 21.000) i bez velike mogućnosti ekonomske iskoristivosti. Na 2759 ha nalaze se voćnjaci, a na 1100 ha vinogradi (na brdovitom zapadu u okolici mjesta Štrigova, Lopatinec i Zasadbreg). Pašnjaci zauzimaju oko 10.500 ha, kao i područje šuma, od kojih

Košara iz Kotoribe

je najveća Muršćak između mjesta Domašinec i Donji Hrašćan.

Industrija je razvijenija u središnjem i istočnom dijelu gdje se nalaze veća mjesta s potrebnom radnom snagom i lokalnim tržištem. Otprilike 20.000 ljudi radi, od kojih 60 posto u većim tvrtkama. Većina industrijskih postrojenja nekada se temeljila na tekstilu i tvrtkama kao što su Medimurska trikotaža, koju je osnovala židovska obitelj Graner, i Modeks iz Murskog Središća. Medimurska je županija danas gospodarski oslonjena na mnogo industrijskih djelatnosti. Obuća se proizvodi u pogonima Jelen i Meiso. Metalno-prerađivačku industriju predstavljaju pogoni Ferro-Preis, TMT, Tehnix, Komet i Ferokotao, a građevinarstvo pogoni Tegra i Beton. Kemijska je industrija u Meplastu i Muraplastu. Zrinski je tiskarska i izdavačka kuća čiji temelji sežu još u 16. stoljeće.

Kotoriba je poznata po nekadašnjoj tvrtki koja se bavila košaraštvom (košare, pleteni namještaj i dr.) pod imenom Maltar i drugovi. Ta tvrtka, poslije preimenovana u Medimurjeplet, imala je važan utjecaj u lokalnoj ekonomiji tijekom 20. stoljeća, kao i danas. Promet, komunikacija i trgovina, povezane s tvrtkom Trgocentar, aktivnosti su čija će važnost u budućnosti rasti.

Turisti se u Medimurju oduševljavaju prirodnim ljepotama, spomenicima kulture, lovom i narodnim običajima. Najviše dolaze zbog lova, a lovni turizam donosi i najveće prihode (Italija, Austrija i Njemačka). Oko 600 km² Medimurja pogodno je za lovstvo. U zaštiti okoliša lovci

Izložba Dani kruha u Maloj Subotici

imaju iznimno veliku zadaću i ubrajaju se među najaktivnije zaštitnike prirode. Svi lovci Međimurja članovi su Zelenih Međimurja.

Velika je i ugostiteljska ponuda, i to ne samo odličnih vina, nego i posebnih jela. Međimurkim jelima osobitost daju kukuruzno brašno, krumpir, kiselo zelje i jela s vrhnjem (pretepena juha), a od mesa prednost se daje jelima od peradi i svinjetini.

KULTURA I ETNOGRAFIJA MEĐIMURJA

Međimurje se odlikuje mnogim etnografskim osobitostima. Sačuvana materijalna i duhovna kultura potvrda je tradicije koja se prenosila s naraštaja na naraštaj.

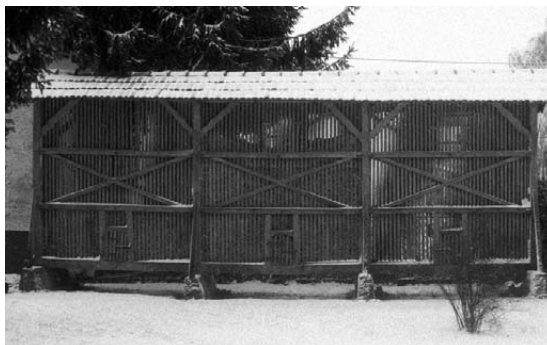
Pretežno poljoprivredni kraj i bogatstvo šuma uvjetovali su gradnju drvenih stambenih objekata. Međimurci nisu graditelji gradova, ali su se pokazali kao veoma dobri graditelji sela. Naselja su različitog tipa. Uz rastresita naselja u zapadnom, brdovitom dijelu Međimurja i naselja drumskog tipa, gdje su stambeni objekti pročeljem vezani uz prometnicu, nalazimo i naselja gomilaste strukture, tipična za nizinski dio Međimurja.

Seosko gospodarstvo čine stambeni objekt - *hiža* te manji broj gospodarskih objekata, smještenih unutar dvorišta: staja (*štala*), sjenik s gumnom (*škedenj*), kokošinjac, kukurušnjak (*kurušnjak*) i klijet gdje se držalo alat i žitarice (*komora*, *klet*). Cijeli gospodarski kompleks upotpunjuju voćnjak i povrtnjak iza dvorišta.

Hiže su prizemnice pravokutnog, izduženog tlocrta, pročeljem okrenute cesti. Građene su najčešće kanatnom konstrukcijom i pleterom koji je premazan ilovačom pomiješanom pljevom i sječkom, ili od sušene ili pečene opeke, pa obijeljene vapnom. Krovšte je dvostrešno, polukošeno, pokriveno drvenim daščicama na koje se stavljala ražena slama ili trstika. Zabati su zatvoreni vertikalnom daščanom oplatom ili zidani. Na čeonj su strani bila postavljena dva tavana prozorčića, a između njih niša u kojoj je stajao kipić sv. Florijana. Prema narodnoj predaji, on je zaštitnik od požara, pa je obično predstavljen u odori vatrogasca. Ispred pročelja kuće nalazi se *vrčak* - cvijetnjak ograđen posebnom ogradom. Starije kuće su izdužene prema dvorištu, a pročelje prema ulici ima samo dva prozorčića.

Unutarnja raspodjela prostora je jednostavna, tročlana. Iz malog *ganjka* ulazi se u srednju prostoriju *kuhnju*, koja je nekoć imala otvoreno ognjište i sav je dim odlazio na tavan. Zatim se ulazi u prostoriju koja je čeonim prozorima okrenuta prema ulici, zvanoj *prednja* ili *prva hiža*. Treća prostorija - *zadnja hiža* - ima uglavnom funkciju spremnice za hranu. U gornjem Međimurju se ispod sobe ulazi u podrum - *pevnicu*.

Početkom 20. stoljeća na narodno graditeljstvo utječu građanski stilovi bidermajer i klasicizam.

Međimurska hiža i kurušnjak

Škrinja za mladence

Police za posude
(zdelnjaki)

Nužan inventar seoskog domaćinstva je zemljano posuđe koje su izrađivali lončari na nožnom lončarskom kolu. Po obliku i namjeni razlikujemo: *štuble* - lonce za mlijeko, *zdele*, *rajngle*, *vajdline* za razne domaćinske potrebe, *tenjere*, *tepsije*, *bidre* i *vrčeve* raznih oblika, *putre* za vodu itd. Po načinu ukrašavanja razlikujemo keramiku koja je oslikana cvjetnim i geometrijskim motivima te onu bez ukrasa, samo glaziranu. Posebnu vrstu čini keramika samo *poškropljena* raznim bojama.

U Međimurju se upotrebljavao obojeni namještaj domaće proizvodnje. Kreveti (*špampeti*), škrinje (*lajce* ili *ladlini*), police za posude (*zdelnjaki*) i drugi predmeti bili su živo oslikani raznovrsnim bojama u biljnom ornamentu.

Uz svakodnevne poslove, seljaci su za potrebe domaćinstva pleli košare i koševe najraznovrsnijih oblika od šibe, slame i trave. Služili su za sakupljanje i spremanje poljoprivrednih plodova, za spremanje alata, držanje kruha i slično.

Rijeke Drava i Mura daju Međimurju prirodan okvir, a stanovništvu mogućnost da se koristi njihovim blagom i njihovom snagom. Na vodi su bili smješteni mlinovi - *melini*, i to u blizini većih naselja. To su pomični plovni objekti, lancem vezani uz obalu, a izrađeni od drva. Sve drvene dijelove mlina izrađivali su domaći majstori - tesari.

Zlatarski zanat bio je posebno razvijen u Donjoj Dubravi, Donjem Vidovcu i Mariji na Muri. Ispiranje vodenih taloga, osobito šljunka, u potrazi za zlatnim zrcima bio je veoma mukotrpan i dugotrajan posao.

Uz rijeke su Međimurci bili vezani splavarenjem - *flojsanjem*.

Obrada zemlje zahtijevala je upotrebu raznih alata, a izrađivali su ih seoski majstori. Iako je poljodjelstvo bilo osnovno zanimanje, relativno rano se javljaju i ostali seoski zanati: lončarski, tesarski, bačvarski, kolarski, kovački, mlinarski, čizmarski, tkalački i mnogi drugi. U životu sela važna je bila prisutnost tkalačkog zanata. Sav posao - od sisanja do tkanja - odvijao se u tradicionalnom autarkičnom gospodarstvu. Za tkanje je služio tkalački stan ili *krosna*.

Zlatarska daska sa
žajtarom

Bidre

Alat za ispiranje zlata

Babičev plivajući mlin na Muri pokraj Veržeja

Tekstilni predmeti su jednostavni i izrađeni od domaćeg lanenog platna. Najčešće su ukrašeni utkanim ornamentom - utkanicom. Ornamenti su vegetabilni i zoomorfni, a izvedeni su crvenim pamukom - *vajkarom*. Jedan od najkarakterističnijih predmeta je plahta - *vihlan*, koja je služila za ukop pokojnika. Mladenci su je dobivali za vjenčanje i čuvali u škrinji do smrti.

Međimurska narodna nošnja po sastavnim dijelovima, teksturi tkanja i stilu pripada tipu narodnih nošnji panonskog bazena. Iako je izgledom jednostavna, s ukrasom izvedenim pretežno bijelim koncem, skladna je i po stilu lije-

pa te ujedno odražava prilike i sredinu iz koje potječe. Ženska narodna nošnja sastoji se od pod-suknje (*spodnjice*), platnene košulje (*plečke*), *prusleka* - prsluka izrađenog od brokatne svile, *fertuna*, *fortofa* ili *fertufa* - pregače i *tibet ropca* - velike četvrtaste marame crvene, zelene ili plave boje s *rozama*. Na poseban je način Međimurka opremala glavu, stavljajući na nju *poculicu* sa *žnjorom*, *šlarnu peču*, *robec prelevanec* ili *končanec*. Ženska obuća bile su *čižme*. Za mušku nošnju karakteristične su široke bijele hlače (*gače*), bijela košulja (*robača*) i *pruslek* sa žutim metalnim gumbima - *pakvanima*. Nošnju su dopunjavali crni šešir - *škrljak* i *čižme*. Dječje su nošnje bile istovjetne nošnjama odraslih.

Dio bogatog duhovnog života predstavljaju narodni običaji vezani uz pojedine blagdane, godišnja doba te događaje i proslave u obitelji. Oni su ostaci starih vjerskih i mističnih obreda. Jedan od najdulje održanih običaja su pokladni običaji. Pokladno prerusavanje s upotrebom drvenih maski najizvornije je sačuvano u selu Turčišću. Po obliku i namjeni, *larfe* ili *lafre* su antropomorfne maske koje pokrivaju lice. Lampe su maske s antropomorfnim i zoomorfnim elementima. *Čaplje* su zoomorfne maske koje se nose na štapu ispred lica. Pokladni običaji imaju apotropijsko značenje zaštite od zlih sila, oni su magičan čin da se te sile pobijede i stave u službu čovjeka. Smisao i simbol pokladnih običaja jest u prizivanju plodnosti, očišćenju od grijeha i pobjedi nad zlim silama.

UMJETNOST

Malo se koji tako mali kraj kao što je Međimurje može pohvaliti tolikim bogatstvom kulturnih institucija, događanja i naslijeđa. Kultura u najširem smislu te riječi, a posebno umjetnost nastala na međimurskom tlu, stoljećima zrcali život stanovništva ovog podneblja i pruža nam, s obzirom na svoju slojevitost, nepresušno vrelo umjetničkih svjedočenja o nama, o vjekovnoj prisutnosti Međimuraca na ovom djeliću zemlje omeđenom dvjema rijekama.

Tkalački stan (nared)

Muška narodna nošnja

Kolovrat

Na razmeđu slavenske, mađarske i germanske kulture živi već više od jednog tisućljeća narod »med dvema vodami«, stvara i razvija se, ljubomorno čuva svoje ime i pokazuje svijetu svoje iznimno folklorno blago. Pjesma, koja je govor zemlje, najvjerodostojnije i najupečatljivije govori o ljudima međimurskog podneblja, o njihovim željama, veselju i patnjama. Ona izvire iz najskrivenijih kutaka srca, ona se rađa u okrilju prirode, ona je tamo gdje je i Međimurje i gdje su njegovi ljudi.

Svjedoci smo činjenice da se slika nekadašnjeg Međimurja sve više gubi, nestaju stare hiže, stare navike u obradi zemlje, stari oblici života, ali ostala je sačuvana ljubav za narodne običaje, a osobito ljubav za narodnu pjesmu. O tome svjedoče brojni zapisi i zapisivači. Najznačajniji pothvat na tom području učinio je akademik dr. Vinko Žganec (rođen 1890. u Vratišincu, umro 1976. u Zagrebu), jedan od najvećih melografa i muzikologa na ovim prostorima. Prvu narodnu pjesmu zapisao je u rodnom Vratišincu 1908. godine: *Megla se kadi, hajdina cvete*. Otad pa sve do svoje smrti dr. Vinko Žganec je zapisao ili snimio na magnetofonsku traku 19.000 narodnih pjesama (od čega je samo iz Međimurja 3500), melodije za razne narodne instrumente, plesove i kola, te razne narodne običaje diljem naše zemlje. Već 1916. godine dr. Vinko Žganec objavio je u Zagrebu prvu knjigu sakupljenih pjesama - *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*. Ta je knjiga značajno otkriće nepoznatog glazbenog i pjesničkog bogatstva narodnog stvaralaštva Međimurja. Po svojim melodijama Međimurje je gotovo jedan svijet za sebe, i to svijet koji je Žganec prvi otkrio našem narodu. Druga knjiga *Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja* objavljena je 1920., a 1921. izlazi drugo izdanje prvog sveska tih pjesama i etnomuzikološka knjiga svatovskih običaja *Starješinstvo i kapitanjstvo*. Godine 1924. i 1925. u nakladi JAZU dr. Žganec objavio je još dvije knjige *Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja*. Time je bila potvrđena visoka umjetnička vrijednost međimurske narodne pjesme.

Iz Međimurja je više značajnih stvaralaca - umjetnika, od glazbenika, preko likovnjaka do literata.

Međimurje je i na glazbenom području dalo znatan doprinos hrvatskoj, pa i svjetskoj glazbenoj kulturi. Posebno mjesto pripada skladatelju Josipu Slavenskom (1896. - 1955.) koji je glazbom ostao vjeran svojoj zemlji i narodu, inspirirajući se prvenstveno narodnim melosom svoga Međimurja (*Pjesme moje majke* za alt i gudački kvartet, zborovi *Voda zvira, Romarska, Ftiček veli* i dr.)

Na međimurskom tlu nalazi se i niz značajnih ostvarenja iz likovne umjetnosti, a osobito sakralne umjetnosti. Od značajnijih sakralnih spomenika likovnih umjetnosti treba spomenuti vrtnu plastiku *Svetog Jeronima* (1766.) kipara Veita Konigera, koja se nalazi u čakovečkom parku, i sliku *Madone* u Donjem Vidovcu.

Velika barokno-klasicistička grupa crkvenih spomenika, koja je nastala od početka 17. do sredine 19. stoljeća, dokazuje velik preokret u likovnom životu Međimurja. U Hrvatskoj je Ivan Ranger (1700. - 1753.) izveo niz dekorativnih zidnih slika u crkvama u Lepoglavi, Purgu, Belcu, Remetama, Krapini, Varaždinu i znamenitoj crkvi Sv. Jeronima u Štrigovi, u kojoj je unutrašnjost svetišta oslikana poznatim freskama tog baroknog slikara pavlina.

Cimbalo

SPOMENICI PROŠLOSTI

U kulturno-povijesne spomenike ubrajaju se mnoge zgrade sagrađene u bližoj ili daljnjoj prošlosti, spomenici, kipovi, slike, knjige i drugi predmeti koji svjedoče o tome kako se nekad živjelo. U Čakovcu je najzanimljiviji Stari grad u kojemu je danas smješten Muzej Međimurja. U doba Zrinskih posjedovao je jednu od najljepših i najbogatijih knjižnica toga vremena. U Međimurju je i mnogo crkava i kapelica, uglavnom iz 18. i 19. stoljeća. Ističu se franjevački samostan s crkvom Sv. Nikole u Čakovcu, barokne crkve u Sv. Jurju na Bregu i Prelogu te crkva Sv. Jeronima u Štrigovi. U Štrigovi je i stari kaštel (dvorac) Banfi, vjerojatno iz 15. stoljeća, a u Pribislavcu kaštel grofa Feštetića iz 19. stoljeća. Jedan od najstarijih spomenika prošlosti našeg zavičaja je najstariji zapis arapskim brojkama u Hrvatskoj, koji se nalazi u crkvi Sv. Martina na Muri. Uz međimurske ceste i puteve nalaze se kameni spomenici (narod ih zove »pil«) na kojima su raspela ili kipovi svetaca.

SUMMARY

This papers gives an overview of College of Agriculture in Križevci student's paper works made within the INTERREG III A Project »Man-Mura-Nature«. In the Project participated: Agricultural Faculty Georgikon - University of Veszprem, Agricultural Museum Georgikon from Keszthely, Balaton National Park, White Raven Nature Protection Society and College of Agriculture in Križevci

On the Croatian side of Mura, nature is very rich in animal and plant life with many autochthonic species. Rudolf Steiner, the originator of anthroposophy and biodynamic agriculture, is one of the representatives of Međimurje ecological tradition.

Međimurje has a lot of ethnographic characteristics such as meals on Mura, rural buildings heritage (old clay houses, vineyard cottages, and traditional crafts like lace-making, gold washing, basket-making and pottery. Međimurje has recognizable carnival customs and remarkable traditional songs which were collected by musicologist Vinko Žganec. Near the ways and roads there are »pils«, crucifixes or saint's statues.

The Project ends with a landscape-historical essay based on students paper works, hungarian pupils works and Hungarian National Archive research.

LITERATURA

1. Cigula, Ž. (1996.): Međimurska županija: priručnik za nastavu. Školska knjiga, Zagreb.
2. Hrvatsko Zagorje i Međimurje - monografija (1982.). RO Zrinski TIZ, Čakovec.
3. Kalšan, V. (2006.): Međimurska povijest. Vlastita naklada, Čakovec.
4. Marković, M. (2003.): Međimurje: stanovništvo i naselja. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
5. Međimurje: fotomonografija (1982.). Zrinski, Čakovec.
6. Radovi studenata Visokoga gospodarskog učilišta u Križevcima (2007.). Slikovni prilozi
7. <http://hr.wikipedia.org>
8. <http://www.tzm.hr>